

KIPÇAKÇA YAZILMIŞ ESERLERDE TÜRKMENÇE (OĞUZCA) UNSURLAR*

Can ÖZGÜR**

Turkmen (Oguz) Turkish Elements in Kipchak Turkish Works

Abstract: In this study, the Turkmen (Oguz) Turkish elements that is found in Gulistan, Munyetu'l-Guzat was examined. These works are written Mamluk Kipchak Turkish. In this paper, the emphasis was focused on vocabulary and grammatical characteristics of these works.

Keywords: Gulistan, Munyetu'l-Guzat, Turkmen (Oguz) (Turkish), Elements.

Daha önce 1997 yılında yapılan IX. Millî Türkoloji Kongresi'nde "Baytaratü'l Vâzih'in Türkmençe (Oğuzca) Yazmasında Bulunan Kıpçakça Unsurlar" başlıklı bildirimizi sunmuştuk. Bu kongre için ise bu yaptığımız çalışmanın tersi istikametinde, yani "Kıpçakça Yazılmış Eserlerde Türkmençe (Oğuzca) Unsurlar" araştırılmaya çalışılmaktadır.

Burada, bildiri konusu olarak içindeki Türkmençe (Oğuzca) unsurları taramadığımız 1. eser Gülistan Tercümesi'dir.¹ Gülistan Tercümesi dil özellikleri bakımından "Asıl Memlûk Kıpçakçası" grubuna giren bir eserdir. Tek yazma nüshası olan eser Saraylı Seyf tarafından (1 Eylül 1391) 1 Şevval 793 tarihinde tamamlanmıştır. Diğer tarama yaptığımız eser ise Mütercimi, tercüme yeri ve

* Bu makale, 08-12 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

** Yard. Doç. Dr., Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Yayınları: (Bodroglıgeti 1969, Nadjip 1975, Karamanlıoğlu 1978).

tarihi bilinmeyen, yine dil özellikleri bakımından “Asıl Memlûk Kıpçakçası” grubuna giren Münyetü’l Guzât adlı eserdir.² Binicilik ve okçuluğa ait 6 fen ihtiva eden bu kıymetli dil yadigarının tek nüshası olup, eser 1446 yılında istinsah edilmiştir.

GT ile MG adlı Kıpçakça eserler büyük bir oranda kendi dil özelliklerini koruyup sürdürmektedir. Bununla beraber bu eserlerin içinde gramer özellikleri ile kelime kadrosu açısından az sayıda da olsa Türkmençe (Oğuzca) unsurların varlığı görülebilmektedir. Yaptığımız çalışmada her iki eser baştan sona kadar taranmış ve aşağıdaki başlıklar altında Türkmençe (Oğuzca) unsurların bulunma meselesi araştırılmaya çalışılmıştır. İki metin üzerindeki araştırmamızda GT’de bulunan Türkmençe (Oğuzca) unsurlar verilmekte ve sonra bunun ardından karşılıklı görünümün ortaya çıkması amacıyla MG’den tespit edilen Türkmençe (Oğuzca) unsurlar gösterilmektedir.³

I. GRAMER BAKIMINDAN TÜRKMENÇE (OĞUZCA) UNSURLAR

A. FONETİK (SES BİLGİSİ) ÖZELLİKLERİNE GÖRE

a. Ünlüler

1. e-, -e-

GT’nin kelime başında ve ilk hecede görülen i-e meselesindeki büyük bir oranda i tarafında olduğu görülmektedir. Bunun yanında bazı kelimelerin e ile yazılmış örneklerine de rastlanmaktadır.

bel (bütün örnekler)	bil (1 tane)
besle- (eşit oranda)	bisle- (eşit oranda)
beslen- (7 tane)	bislen- (1 tane)
çek- (70 tane)	çik- (18 tane)
etek (12 tane)	itek- (1 tane)
evlen- (1 tane)	ivlen- (1 tane)
eye (eşit oranda)	iye (eşit oranda)
kel- (7 tane)	kil- (diğer bütün örnekler)
keltür- (1 tane)	kiltür- (diğer bütün örnekler)
ketür- (19 tane)	kitür- (diğer bütün örnekler)
kemi- (1 tane)	kimi (6 tane)
kes- (10 tane)	kis- (3 tane)

² Yayınları: (Uğurlu 1987, Öztopçu 1989).

³ Araştırmamızla ilgili olarak, (Grönbech çev: Aytaç 1992, Timurtaş 1981, Karamanlıoğlu 1989, Toparlı 1992) çalışmalar gözden geçirilmiştir.

kesil- (2 tane)	kisil- (2 tane)
sev- (8 tane)	siv- (5 tane)
sevin- (5 tane)	sivin- (-)
semiz (4 tane)	simiz (1 tane)
şeş- (1 tane)	şiş- (3 tane)
men (bütün örnekler)	min (1 tane)

MG'nin ise bu meselede daha fazla **i** tarafında olduğu görülmektedir.

el (1 tane)	il (diğer bütün örnekler)
eski (1 tane)	iski (diğer bütün örnekler)
eyer (diğer bütün örnekler)	iyer (1 tane)
key- (3 tane)	kiy- (1 tane)
kez (3 tane)	kiz (diğer bütün örnekler)
sen (çoğunlukla)	sin (daha az örnek)

b. Ünsüzler

1. b-

GT kelime başında **b-m** ünsüzünün kullanılması konusunda çoğunlukla **m** tarafındadır. Bunun yanında belli bir oranda da olsa **b**'li şekiller metinde geçmektedir.

bu (yalın halde bütün örnekler) **mu** (çekimli şekilleriyle bütün örnekler)

MG'de de aynı durum söz konusudur.

2. b- ünsüzün devam etmemesi

GT'de **ol-** fiili bir örneğin dışında hiç kullanılmamaktadır. Bunun yerine metinde **bol-** ve bunun çekimli şekilleri geçmektedir.

MG'de ise iki örneğin dışında **ol-** metinde hiç geçmemektedir. GT'deki aynı durum söz konusudur.

3. -v ünsüzünün düşmesi

GT'de kelime sonunda **-b**'den gelen **-v** ünsüzünün düşen örnekleri de görülmektedir.

su (eşit oranda)	suv (eşit oranda)
susa- (eşit oranda)	suvsa- (eşit oranda)
MG'de ise durum şöyledir:	
su (+)	suv (-)

4. g/ g düşmesi

GT'de birden fazla heceli kelimelerin sonunda -g/ -g'lerin büyük bir oranda düştüğü görülmektedir.

agrı (+)	agrığ
arı (8 tane)	arığ (-)
kattı (+)	katığ (-)
ulu (eşit oranda)	ulug (-)
kuru, kırı (bütün örnekler)	kurug (-)

Yapım ve çekim eklerinin başındaki -g/-g-'ler metnimizde bir örneğin dışında kendini muhafaza etmektedir. Bunun yanında -gınça, -ginçe gerundiumunun -ınça -inçe'li şekillerine de rastlanmaktadır.

kayur- (3 tane)	kaygur (1 tane)
-----------------	-----------------

'adetiñçe, artıñça, barıñça, bolıñça, bolmayıñça, sor-mayıñça, yitmeıñçe gibi.

MG'de birden fazla heceli kelimelerin sonundaki durum şöyledir:

arı (+)	arığ (-)
ayru (+)	ayrug (-)
ulu (-)	ulug (8 tane)
ısı (+)	ısıg (-)
körklü (+)	körklüg (+)
kiçi (2 tane)	kiçig (2 tane)
yiti (4 tane)	yitig (1 tane)

Yapım ve çekim eklerinin başındaki -g/-g-'lerin düşmesiyle ilgili şu örnekler görülmektedir.

artıñça	
kilmeyiñçe	
inçe (6 tane)	inçge (12 tane)

5. t-

GT'de kelime başında t ünsüzünün tamamen korunduğu gözlenmekle beraber bazı kelimelerin d'li şekillerine de rastlanmaktadır.

dağı (+)	tagı (-)
degül (+)	tegül, tagol (-)
di- (80 tane çekimli şekilleriyle)	ti- (tip şeklinde 2 tane)
dingle-, dinglen- (-)	tınglan- (+)
dört (1 tane)	tört (10 tane)
dudak (2 tane)	tutak (-)
dur- (belli bir oranda)	tur- (çoğunlukla)

MG'de de büyük bir oranda kelime başındaki t'ler kendini korumaktadır. Aykırı şu örneklerle beraber GT'yle karşılıklı durum şöyledir.

dögül (diğer bütün örnekler)	tögül (1 tane)
dört (2 tane)	tört (diğer bütün örnekler)
dur- (1 tane)	tur- (diğer bütün örnekler)
di- (-)	ti- (+)
dinglen- (-)	tinglen- (+)

6. y- ünsüzünün devam etmesi

GT'de kelime başında y- ünsüzün devam ettiği örnekler görülmektedir. Buna karşılık MG'deki bir kelimenin iki şekilde de geçen örneklerine rastlanmaktadır.

yitig (+) iti (+)

B. MORFOLOJİK (ŞEKİL BİLGİSİ) ÖZELLİKLERİNE GÖRE

a. İsim Hâl Ekleri

1. Genitiv (İlgi Hâli) Eki: -ing, -ing, -ung

GT'de genitiv ekinin -ning, -ning, şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında az sayıda da olsa -ing, -ing, -ung genitiv eki de metinde yer almaktadır. Yalnız ekin sonunda -ng> -+’ye dönüşmemektedir.

GT'de geçen şekiller:

'aduv-lar**ing** A. "düşman" (1 tane)

at**ing** "isim anlamında" (4 tane)

at**ing** "at anlamında" (1 tane)

'azizing (1 tane)

'aziz-ning (1 tane)

bagarsuk**ing**, ba*şış**ing**, ba*t**ing**

biz**ing** (3 tane)

bizning (-)

buyruk**ing** (3 tane)

buyrukning (-)

cäh**ing** A. "mevki, makam" (1 tane)

cähning (-)

cemäl**ing** (3 tane)

cemälning (-)

sayyad**ing** A. "avcı" (1 tane)

şayyadning (-)

yädgär**ing**

yädgärning (-)

MG'de ise -ing, -ing, -ung genitiv ekinin kullanıldığı örneklere rastlanmamaktadır.

2. Dativ (Verme Hâli): -a, -e, -maga, -mege

GT'de dativ ekinin -a, -e, maga, -mege şeklinde örneklerine de rastlanmaktadır.

almaga (3 tane)	
'aşıklara (2 tane)	
bize (4 tane)	bizge (6 tane)
cehenneme (1 tane)	cehennemge (1 tane)
fig_na (1 tane)	
ile "memleket.halk" (2 tane)	ilge (19 tane)
işlere (3 tane)	işlerge (4 tane)
k_fire (1 tane)	
kaçmaga (1 tane)	
keymege (2 tane)	
kime (1 tane)	
kimge (4 tane)	
koylara (2 tane)	koylarga (1 tane)
köklere (1 tane)	köklerge (1 tane)
körmege (6 tane)	
kurmaga (1 tane)	
küne (1 tane)	
meydana (2 tane)	meydanga (2 tane)
minmege (1 tane)	
miskinlere (1 tane)	miskinlerge (1 tane)
öztürmege (6 tane)	
özgelere (1 tane)	
satmaga (1 tane)	
tutmaga	
turmaga	

MG'de ise geçen örnekler şunlardır:

atmaga (2 tane)	
çapmaga (2 tane)	
çıkmaga (1 tane)	çık-mak-ka (1 tane)
garime A. (hasım, rakip) (1 tane)	garimka (1 tane)
	garim-ge (1 tane)
	garim- ga (10 adet)
kayıtmaga (1 tane)	
sançmaga (2 tane)	
sançışmaga (1 tane)	
size (1 tane)	sizge (2 tane)
tüşmege (1 tane)	
urmaga (2 tane)	

b. Gerundiumlar (Zarf fiiller): -ıban, -ıben, -uban, -üben: ıçak, -ıçek, -üçek

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde karşılaştığımız bu zarf fiil eklerinin zaman zaman kullanılan örnekleri GT'de görülmektedir.

- alıban** (1 tane)
- atıban** (1 tane)
- boluban** (1 tane)
- çıkıban** (1 tane)
- çıkıçak** (1 tane)
- kiliben** (1 tane)
- kiliçek** (1 tane)
- körüben** (4 tane)
- körüçek** (1 tane)
- soyuban** (1 tane)
- töküben** (1 tane)
- turuban** (1 tane)
- ürküben** (1 tane)
- yörüben** (1 tane)

MG'de ise bu ekler kullanılmamaktadır.

II. KELİME KADROSU BAKIMINDAN TÜRKMENÇE (OĞUZCA) UNSURLAR

Bu bölümde GT'de ve MG'de kullanılan fakat Kuzey Türkçesi (Kıpçakça) ile yazılmış eserlerde ve sözlüklerde genel olarak az kullanılan veya bulunmayan, buna karşılık Batı Türkçesi (Oğuzca) ile yazılmış eserlerde yoğun olarak bulunan ve bu şivenin özelliklerini yansıtan kelimelerin yalın ve yapım eki almış şekilleri alfabetik olarak gösterilmektedir. Yalnız burada bazı kelimelerin Kuzey Türkçesi ve Batı Türkçesinde ortak olabileceği ve karşılıklı olarak aynı şekilde kullanılabilmesi dikkate alınmalıdır.

Kıpçakça karşılıkları tespit edilen bazı kelimelerin, bu Kıpçakça karşılıklarına da listede yer verilmektedir.

A GT'DE BULUNAN TÜRKMENÇE (OĞUZCA) KELİMELER

agaç	
alın	iley
batır-	sañç-
çek-	tart-
çok	köp

di-	
dingle-	tingla-
dört	
dudak	irin
dur-	
evlen-	
iste-	izde-
inçi	
kanı	kaysı
kardaş	
kariş-	bulgaş-
kayur-	
kemi-	
kendü	öz
kes-	üz-
otur-	
sag	ong
sarı	
sev-	
sevün-	
songra	
su	
togrı	köni
tuy-	işit-
yak-	köy-
yan-	köyün-
yap	
yaz	çiz-
yeng-	üt-

B. MG'DE BULUNAN TÜRKMENÇE (OĞUZCA) KELİMELELER

agaç	
alın	iley
ayru	
başka	özge
böyük	ulu-ulug
bul-	tap-
çok	köp
dakı	takı
dinglen-	tinglan-
dögül	
dört	
dur-	
egil-	yigil-
inçe	yinçe

kır-	sın-
kırığ	yan
kibi	tig
kiçi	
kimse	
kindü	
kov-	kav-
könder-	uzat-
ört-	bürü-
sag	ong
yangak	engek
yaz-	çiz-
yine	yana
yingil-	ütül-

Sonuç olarak, dil özellikleri bakımından “Asıl Memlûk Kıpçakçası” grubuna giren gerek GT’nin gerekse MG’nin içinde var olan Türkmençe (Oğuzca) unsurların tespiti yapılmıştır. Aynı gruptaki iki esere baktığımızda GT’nin MG’den biraz daha fazla Türkmençe (Oğuzca) unsur taşıdığı göze çarpmaktadır. Buna göre diğer Kıpçakça eserler üzerinde yapılacak araştırmalar sonucunda iki şivenin sınırları ortaya çıkabilecek ve birbirleriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları tam olarak anlaşılacaktır.

Kaynaklar

- BODROGLIGETI, Andras, *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sâdî's Gulistan*, Akadémia Kiado, Budapest, 1969.
- GRÖNBECH, K., *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. Aytaç, K.), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1992.
- KARAMANLIOĞLU, Ali F., *Gülistan Tercümesi.*, TDK Yay., Ankara, 1989.
- KARAMANLIOĞLU, Ali F., *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1994.
- NADJIP, Emir N., *Tyurkoyazıçny Pamyatnik XIV veka "Gulistan" Seyfa Sarai i: Yego Yazık*, Almaata 1975.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, *Munyatu'l-Ghuzât, A 14 th. Century Mamluk-Kipchak Military Treatise*, Sources of Oriental Languages and Literatures 13. Cambridge, Mass: Harvard University Publisher, 1989.
- TİMURTAŞ, Faruk K., *Eski Türkiye Türkçesi*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- TOPARLI, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Erzurum, 1993.